

doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2023.30.19
УДК 378.091.3:373.5.011.3.-051]:78;376.091.21

Гусаченко О. П.¹

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Розкриваються основні позиції підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Провідними сферами, у яких майбутні учителі музичного мистецтва можуть надавати підтримку дітям з особливими освітніми потребами, є методично-змістовий та комунікаційно-організаційний сегменти. Серед провідних характеристик, на які має бути спрямована практична підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва щодо дітей з особливими освітніми потребами, є: процесуальність, пролонгованість, недирективність, заглибленість у реальну ситуацію школярів, опора на їхні сильні сторони і внутрішній потенціал розвитку (створення ситуації успіху), індивідуальний підхід. Виокремлено рекомендації для проведення різноманітних форм музичної діяльності і алгоритм послідовності побудови завдань у них. Пріоритетом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами має бути: забезпечення життя і здоров'я дитини; вдосконалення навичок соціальної взаємодії; удосконалення адаптивних і побутових навичок; формування академічних умінь. Подаються методи і прийоми роботи в музичних колективах, зазначається позитивний вплив на музичні здібності таких школярів.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, підготовка майбутніх учителів музики, музичне мистецтво в умовах інклюзивного навчання, технології та методи.

Сьогодні молоде покоління учителів музичного мистецтва опинилося в центрі подій, пов'язаних з російською агресією, що значно відбилося на навчальному процесі як самих студентів, так і їх вихованців у закладах загальної середньої та позашкільної мистецької освіти. Спостерігається невтішна тенденція до зростання кількості учнів з особливими освітніми потребами. Більшою мірою це стосується категорії дітей, яких вилучають у кризових та екстрених випадках, переміщують з районів активних бойових дій до місцевостей з безпечнішими умовами навчання. Відтак, майбутні учителі постають перед проблемою правильної організації навчання музичного мистецтва школярів, яким діагностують фізичні і психологічні травми різного ступеня важкості. З'являються нові сутнісні аспекти підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з такими дітьми. Ураховуючи вищезазначене, основною *метою статті* є висвітлення змісту підготовки учителів музичного мистецтва до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами і шляхів напрацювання подібного досвіду.

Доречно буде зазначити, що в останні десятиліття кількість наукових робіт, в яких досліджується проблема інклюзивного навчання та розкривається специфіка роботи з дітьми з особливими освітніми потребами різних вікових категорій, різних типів патологій, значно зростає (Р.Вдовиченко, І.Гевко, Е.Данілавичюте, А.Курчатова, О.Коломійцева, К.Шапочка та ін). Окрім того, з'являються роботи, які інтегрують практичний досвід і надбання з дотичних дисциплін, а саме медичних, педагогічних, психологічних, нейропсихологічних, дефектологічних з розгалуженням на вузькоспеціалізовані напрямки сурдо-, отро-, тифло- і т. пр., музичних та багатьох інших. Відтак, відкриваються нові шляхи у пошуку

¹ Гусаченко Оксана Петрівна, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0002-5963-7984>

найефективніших способів організації навчального процесу дітей з особливими освітніми потребами [1; 3; 4].

Слід звернути увагу на те, що піонерами-практиками у сфері музичного мистецтва щодо інклюзивного навчання або різних його варіацій здійснювалися спроби віднайти єдину платформу, яка б мала наукове обґрунтування і включала такі позиції, що стануть універсальним «правильником» для усіх учасників навчальної взаємодії. Водночас, світова наукова практика стикнулася з деякою хаотичністю, стихійністю опису авторських технологій і відсутністю встановлених стандартів, за якими можна точно і адекватно оцінити реальні досягнення і успіхи роботи у цій сфері, звільнити від випадкових результатів, що значно нівелює їх статус і цінність для використання у підготовці нового покоління викладачів музичного мистецтва.

Попри такі значні проріхи апробації і представлення авторами власних методик і підходів до отриманих даних, експериментальні дії у різних галузях, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані із організацією інклюзивної освіти, активно проводяться і поступово набувають своєї нормативності, систематизуються і удосконалюються. Тому частина відносно усталених модифікованих технік може буде впроваджена у процес підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Маємо наголосити, що поле дії означених технологій обмежується змістовно-методичним сегментом, який більшою мірою проявляється у концепції освіти, наданні грамотного методичного забезпечення, а також у комунікативно-організаційному плані (чіткому визначенні обов'язків вчителя музичного мистецтва і сфери його відповідальності; ціннісних установках; способах керівництва навчанням та ін.).

Необхідно звернути увагу на той факт, що майбутні учителі музичного мистецтва не мають спеціальної освіти щодо роботи з дітьми, які потребують спеціального підходу у навчанні, адже ця категорія є домінуючою у підготовці вузькопрофільних спеціалістів. Натомість, студенти факультетів мистецтв орієнтуються на практичну діяльність з дітьми, що мають нормотиповий розвиток, відповідно основний потік навчання здійснюється у цьому напрямку.

У той же час негативним і ускладнюючим фактором постає те, що майбутні учителі музичного мистецтва під час навчання самі можуть зазнавати і зазнають психічного насилля, що є ефектом травмування війною. Поява такого феномена як психологічний стан виснаження від тривалого психічного напруження, а також введення військового стану у нашій державі з відповідними обмеженнями і нормативами, нерідко призводять до глибокого стресу чи інших негативних станів студентів. Цей обтяжуючий чинник навчання може проявитися у неочікуваних ситуаціях і має бути включений до можливих реакцій студентів, що спонукає викладацький склад миттєво перенаправляти інформаційний потік до позитивних моментів і стимулювати напрацювання здоров'я-забезпечуючих ресурсів.

Розглянемо більш детально основні характеристики, до яких має бути спрямована практична підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва по відношенню до дітей з особливими освітніми потребами. Ними виступають процесуальність, пролонгованість, недирективність, зануреність у реальну ситуацію дитини-школяра, специфічність відношення між учасниками, пріоритет опори на внутрішній потенціал розвитку суб'єкта («педагогіка успіху»), право дитини

самостійно здійснювати вибір і нести за нього відповідальність. Також слід сказати про індивідуальність, яка є пріоритетом у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

Важливо націлювати студентів до надання комплексної системи підтримки у освітньому процесі загальноосвітнього закладу, що передбачає залучення вчителя музичного мистецтва, у ролі якого студент постає в класі під час проходження виробничої практики, до команди психолого-педагогічного супроводу і побудови індивідуальної траєкторії навчання учня. Цінним моментом такої організації роботи є те, що навчальний процес школярів будується у відповідності до заключення щодо поточного стану дітей з особливими освітніми потребами і тих рекомендацій, які надає інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) [2].

Пакет характеристик, наданих спеціалістами ІРЦ містять ретельно прописані педагогічні аспекти. Так, у заключенні ІРЦ мають бути зазначені особливості протікання навчання конкретної дитини. Наприклад, залежність дитини від настроїв; рівень самостійності виконання завдань; її відкритість і «включеність» у дитячий колектив; тип особистості (інтроверт, екстраверт); наявний обсяг знань і уявлень про оточуючий світ; особливості і обсяг словникового запасу; особливості протікання психічних процесів; логопедичний аспект: стан слуху, артикуляційного апарату, загальна характеристика мовлення і його граматичний стрій, вимова і розрізнення звуків, темп і виразність мовлення; рівень сформованості навичок аналізу і синтезу, читання, письма; особливості організації діяльності; сформованість регуляторних функцій; моторна спритність; працездатність на уроці (підтримання активності протягом усього заняття, стрибкоподібна активність у першій половині дня, швидка стомлюваність, поява агресивності у разі неспроможності виконати завдання та ін.).

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва має здійснюватися згідно базових пунктів-установок, закладених ще на початку ХХ століття вітчизняними і закордонними діячами, які працювали у межах даної проблеми. Серед них слід виокремити створення особливого настрою на уроці чи занятті, який налаштовує дітей з особливими освітніми потребами на позитивний лад, відкритість новому і, за можливості, введення школярів у стан творчої піднесеності. Здатність пробуджувати пізнавальну активність учнів, переключати їхню увагу з фізичних чи психічних дефіцитів на мистецьку діяльність особливо ціниться і сьогодні.

Ще одним пунктом, якого мають дотримуватися майбутні учителі музичного мистецтва – це використання усіх можливих і доступних ним шляхів комунікації з дитиною з особливими освітніми потребами, що спрямовує останніх до конструктивної поведінки на уроці. За можливості студенти мають організовувати індивідуальні, групові і колективні форми роботи, які можуть умовно поділятися на різні зони дій. До них відносяться: покращення навичок комунікації, уміння працювати самостійно, у парі і у колективі; робота з моторно-руховими навичками, поведінкою; відпрацювання емоційних проявів; розвиток сенсорної чутливості і розвиток музичних здібностей. Звернемо увагу, що підготовка майбутніх учителів музики до роботи з даною категорією дітей визначена саме такою ієрархією, де розвиток музичних здібностей займає останню позицію [2].

У даному контексті варто наголосити, що послідовність навчальних цілей у роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби, починається із забезпечення

збереження життя і здоров'я дитини (оточуючих дітей/людей); покращення навичок соціальної взаємодії; удосконалення адаптивних та побутових навичок; формування академічних навичок. Тож, підготовка студентів має орієнтувати їх до зазначеної послідовності і цих засад [2].

Аналіз досвіду найбільш поширених технологій роботи з дітьми з особливими освітніми потребами дає можливість стверджувати, що робота майбутніх учителів музики буде поділятися на два умовні етапи. Перший потік роботи буде спрямовано на прилаштування до особливостей дитини, її патологій чи психологічних проблем, а другий включатиме дії задля зменшення дефіциту (наявної вади) або покращення стану дитини. Таким чином уроки музичного мистецтва і позаурочні заняття вибудовуються згідно цього алгоритму.

Цінним спостереженням для підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є те, що вони мають навчитися орієнтуватися на такі індикатори як: поява позитивних чи негативних емоцій; наявність збудження (його характер); заспокоєння чи напруження дитини; знесиленість (втома) чи поява енергійності (бадьорості). Кожен з предикторів може позначатися на усіх або окремих сферах школяра. Наприклад, це може бути фіксація загального фізіологічного збудження, яке виявлятиметься у неконтрольованій руховій експресії або ж навпаки, констатації певного підготовчого до навчання стані для успішного протікання когнітивних процесів.

До характерних рис, які позначаються на роботі майбутнього вчителя музичного мистецтва є відсутність зосередженості школярів на необхідному навчальному матеріалі, часте відволікання на сторонні подразники, особливо за втоми учнів, а також поява агресивної, девіантної поведінки. Підготовка студентів до таких ситуацій має містити моделі занять/уроків задля збереження загальної поведінки у класі, дотримання контролю над своїми емоційними реакціями на провокативні дії учнів і напрацювання досвіду подолання подібних явищ.

Інша сторона підготовки студентів має включати різноманітні методи і прийоми, які можна використовувати як у роботі з дітьми, що мають особливі освітні потреби, так і з дітьми, які розвиваються нормотипово. Спектр накопичених практичних індивідуальних напрацювань стане дорогоцінним і затребуваним підґрунтям у майбутній професійній діяльності. Це можуть бути елементи логопедичної ритміки, артикуляційні вправи, які органічно синтезуються у вокально-хорову роботу, різноманітні пальчикові та музично-дидактичні ігри, музично-ритмічні вправи, звучні жести, крокування, хода, стрибки з певним співвідношенням їх з музичною тканиною.

На особливу увагу заслуговує включення до підготовки студентів організації таких колективних форм роботи як вокальні аматорські колективи та оркестри. У ситуаціях, коли дитина з особливими освітніми потребами може бути включена до сумісної музичної діяльності з іншими учнями, ефект від них проявляється у декількох напрямках. Мова йде про соціалізацію школярів, напрацювання навичок співпраці, прилаштування до загальних правил і нормативів даного колективу. Окрім того, гра на елементарних музичних інструментах і колективний спів значно покращують фізичний і емоційний стан дитини з особливими освітніми потребами, позитивно позначається на свідомому розподілі м'язового тону.

З огляду на це, підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами може суттєво покращити навчання учнів завдяки привнесенню емоційних і захоплюючих моментів. Ними можуть бути концертні виступи, які заряджають радістю і позитивною енергією усіх учасників подібних заходів, події змагального, інформативного, розвивального і просвітницького характеру.

Індивідуальні форми роботи також можуть бути включені до підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у вигляді занять з домінуванням певного виду музичної діяльності, або комплексу дій для розвитку музичних здібностей дітей з особливими освітніми потребами.

Завершуючи огляд основних аспектів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами маємо сказати, що зацікавленість і позитивні емоції завжди є пріоритетом над академічними завданнями, які виконує викладач у процесі своєї роботи. Тому стимулювання дбайливо і наполегливо працювати з цією категорією дітей, мати стійкі ціннісні установки і переконання щодо роботи, пошук найдієвіших підходів будуть дарувати щасливі миті отриманих результатів як учням, так і майбутнім учителям.

Література:

1. Бойчук Ю.Д., Бородіна О.С., Микитюк О.М. (2015) Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 117 с.
2. Гусаченко О.П. (2022). Методичні засади залучення до музичного мистецтва дітей з особливими освітніми потребами. Трансдисциплінарний вимір підготовки фахівців мистецького профілю: колективна монографія. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, С. 339-364.
3. Ервін Е., Кугельмас Д. (2000). Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах. Київ : ВФ «Крок за кроком», 2000. 203 с.
4. Сак Т.В. (2011). Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб.К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 68с.

GUSACHENKO Oksana.

Training of music teachers to future work with children with special educational needs.

The article reveals the problem of preparing future music teachers to work with children with special learning needs. The main advantages and disadvantages of scientific works on this topic are indicated. It was stated that the field of introduction and implementation of productive technologies is possible in content and methodological support, as well as in the field of communicative and organizational. It is noted that future teachers of musical art do not have special training in working with this category of children, since their leading direction is working with children who develop normally.

Negative and aggravating factors are highlighted, since future teachers of musical art themselves may be traumatized by the war. This is reflected in the appearance of a psychological state of exhaustion from constant mental stress. Such an indicator should be considered as possible inappropriate reactions in the process of student learning. In such cases, it is necessary to immediately redirect training to positive aspects and stimulate health-saving resources. The leading characteristics on which the practical training of future music teachers in relation to children with special educational needs are focused are procedural, prolongation, non-directiveness, depth in the real situation of the child-student, specificity of relationships between the participants in the interaction, reliance on the internal potential of the child's development (creating a situation of success), individuality of approach to learning. The value and necessity of integrated work with a team of psychological and pedagogical support and the construction of an individual learning trajectory for a child with special educational needs is indicated. A package of

characteristics is considered, which is given as the conclusion of highly specialized specialists of inclusive resource centers.

Recommendations are given regarding the conduct of various forms of musical activity with clarification of different areas of action, including improving communication skills, the ability to work independently, in pairs, collectively; work to improve motor skills and behavior; elaboration of emotional manifestations; development of sensory sensitivity development of musical abilities. A sequence of learning objectives is provided with an explanation of the reasons for conforming to this hierarchy. The priority belongs to ensuring the life and health of the child (children/people around them); improving social interaction skills; improvement of adaptive and everyday skills; formation of academic skills. The main methods and techniques of working in the musical field are given, indicating their influence and capabilities.

Keywords: children with special educational needs, training of future music teachers, musical art in conditions of inclusive education, technologies and methods

References:

1. Boichuk Yu.D., Borodina O.S., Mykytiuk O.M. (2015) *Inklyuzyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia osnov zdorovia* : monohrafiia. Kharkiv : KhNPU im. H.S. Skovorody, 2015. 117 s.
2. Husachenko O.P. (2022) *Metodychni zasady zaluchennia do muzychnoho mystetstva ditei z osoblyvymy osvritnimy potrebamy. Transdystyplinarnyi vymir pidhotovky fakhivtsiv mystetskoho profilu: kolektyvna monohrafiia, pid zah. red. A.Kozyr. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2022 r. S. 339-364.*
3. Ervin E., Kuhelmas D.(2000) *Pidhotovka vchyteliv i vykhovateliv do roboty v inklyuzyvnykh klasakh ta hrupakh. Kyiv : VF «Krok za krokom», 2000. 203 s.*
4. Sak T.V.(2011) *Indyvidualne otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv z osoblyvymy osvritnimy potrebamy v inklyuzyvnomu klasi : navch. kurs ta nauk.-metod. posib. / T. V. Sak. – K.: TOV «Vydavnychi dim «Pleiady», 168 s.*